

Een overzicht van vervolgde componisten in Nederland

Tot nu toe heeft onderzoek naar componisten die in Nederland in de Tweede Wereldoorlog vervolgd werden meer dan tachtig namen opgeleverd. Hun muziek mocht tijdens de bezetting niet klinken. Bijna de helft van hen overleefde de kampen niet, vele anderen raakten hun naam en reputatie als componist kwijt. Niet al deze componisten konden in het boek *In een web van stilte* beschreven worden en daarom is deze bijlage als een biografisch naslagwerk toegevoegd. Over sommige componisten is al eerder gepubliceerd of is meer in het boek te lezen, daarom zijn die beschrijvingen kort en verwijs ik door naar andere openbaar toegankelijke bronnen, soms in het Engels. De biografische schetsen van componisten die tot op heden nergens beschreven zijn, zijn uitgebreider en geven een indruk van wat we op dit moment over hen weten. Aan het eind van elke beschrijving is informatie opgenomen over de verblijfplaats van muziekmanuscripten van de componist.

Net als in het boek heb ik gebruikgemaakt van gedigitaliseerde kranten uit verschillende landen, voor meer informatie verwijs ik graag naar het hoofdstuk 'Verantwoording'. Voor verwijzingen naar publicaties die niet in het boek zijn opgenomen, heb ik een korte literatuurlijst toegevoegd.

Abas, Sal

Amsterdam 28 april 1900 – Sobibór 2 juli 1943

Sal (Salomon) Abas (James Wilton) was de jongste zoon van diamantsnijder Jacob Abas en zijn vrouw Klara Abas-Abas. Zijn oudere broer Nathan speelde, voor zijn emigratie naar de Verenigde Staten in 1917, viool in het Concertgebouworkest.¹ Een jaar later begon de achttienjarige Sal zijn carrière als violist en dirigent van ensembles in lichte muziek, onder de naam James Wilton. In die tijd was het in de lichte muziek heel gebruikelijk om een artiestennaam te hebben en – een bijkomend voordeel – door een pseudoniem te gebruiken voor activiteiten in de lichte muziek werd je naam als serieus componist niet bezoedeld. Abas dirigeerde zijn eigen damesorkest en trad op als *Stehgeiger*. Eind 1920 arriveerde hij in Semarang in Nederlands-Indië, waar hij deel uitmaakte van een pianotrio en zich vestigde als viooldocent. Hij begon ook zijn eigen composities uit te geven, waaronder bijvoorbeeld marsen voor feestelijke gelegenheden. Een jaar later keerde hij terug naar Nederland, waar hij weer zijn werk oppakte als orkestleider en componist van lichte muziek. Vier van zijn composities uit 1923 werden uitgegeven door muziekuitgeverij Alsbach. In datzelfde jaar verschenen ook wekelijks liedjes van zijn hand in het tijdschrift *Cinema & Theater*. In deze periode begon hij met het begeleiden van films in de Rotterdamse bioscoop Scala en in 1924 componeerde hij een operette die hij zelf op de planken bracht. In het voorjaar van 1926 vertrok Abas naar Dortmund, waar hij dagelijks in Café-Kabarett Astoria speelde. Tot 1933 trad hij met zijn eigen orkesten op in Dortmund, Bochum, Mannheim en Hamburg. Toen Hitler aan de macht kwam, keerde Abas terug naar Nederland en vervolgde daar zijn loopbaan in de lichte muziek als componist, violist en dirigent van orkesten. Met zijn orkest Musical Ladies toerde hij door het hele land. Om de financiële situatie van musici te verbeteren, werd Abas voorzitter van de Algemene Nederlandse Bond van Musici en richtte hij het

ensemble VoDoBeMu (Volksmuziek Door BeroepsMusici) op. Met zijn orkest The Minstrels toerde hij door het land, met als noviteit een electro-Hawaïaanse gitaar. Toen de nazi's Nederland binnenvielen en anti-Joodse maatregelen strenger werden, richtte Abas het Nieuw Amsterdamsch Kamerorkest op in de zomer van 1941, een paar maanden later omgedoopt tot Nieuw Joodsch Kamerorkest. Onder directie van Abas – nu optredend onder zijn eigen naam – voerde het orkest aanvankelijk muziek uit van Bizet en Ravel, maar al snel werd het repertoire gedwongen beperkt tot Joodse componisten, onder wie Mendelssohn, maar ook Nederlandse eigentijdse componisten als Henri C. van Praag en Leo Smit. Met dit orkest bracht Abas ook zijn eigen *Serenata barocca*, een vierdelig werk voor orkest dat vóór 1933 nog gespeeld werd door het Hamburgs Symfonie Orkest. Het Nieuw Joodsch Kamerorkest bleef optreden tot 12 juli 1942, het laatste concert voordat de Joodsche Schouwburg van naam en bestemming veranderde. Abas werd van Westerbork naar Sobibór gestuurd op 29 juni 1943, waar hij bij aankomst vermoord werd.²

Muziekmanuscripten: het is niet bekend waar het manuscript van *Serenata barocca* zich bevindt. Waarschijnlijk componeerde Sal Abas onder de naam James Wilton tientallen werken. Slechts de vier liederen die door Alsbach werden uitgegeven zijn bewaard gebleven in het Haags Gemeentearchief, collecties Nederlands Muziek Instituut.

Belinfante, Daniël

Amsterdam, 6 maart 1893 – Fürstengrube, 27 januari 1945

Daniël (Dan) Belinfante studeerde viool bij Sidney Belinfante, piano bij Julius Röntgen en compositie bij Cornelis Dopfer en Sem Dresden. Zijn oeuvre omvat kamermuziek, vocale muziek en muziek voor orkest. Belinfante werd opgepakt toen hij berichten rondbracht van het verzet. Hij werd op transport gesteld naar Auschwitz en tewerkgesteld in de kolenmijn van subkamp Fürstengrube, waar hij werd vermoord.

Muziekmanuscripten: Haags Gemeentearchief, collecties Nederlands Muziek Instituut, 3020-01. Zijn muziek is toegankelijk via Donemus, zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Belinfante-Dekker, Martha

Amsterdam, 12 augustus 1900 – Amsterdam, 4 december 1989

Martha Belinfante-Dekker was een leerling van Hendrika van Tussenbroek en Daniël Belinfante, met wie ze in december 1923 trouwde. Als gevolg van astma moest ze haar carrière als zangeres opgeven. Ze ontwikkelde een lesmethode in ademen en zingen en componeerde liederen. Tijdens de oorlog was ze actief in het verzet en moest ze onderduiken.

Muziekmanuscripten: Stadsarchief Amsterdam, archiefnummer 1236. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Belitzer, Ludwig

Berlijn, 11 juni 1901 – onbekend, 1945

Ludwig Belitzer arriveerde in 1933 in Amsterdam. In Berlijn had hij de gemengde en mannenkoren gedirigeerd van Adlershof, een stadsdeel van Berlijn. Hij stond als componist geregistreerd bij GEMA, de Duitse organisatie voor muzikauteursrechten, en schreef zich in bij Geneco en Buma op 4 mei 1939.³ Hij publiceerde verschillende arrangementen van liederen bij de Bond van Arbeiders-Zangverenigingen in Nederland.⁴ In Amsterdam dirigeerde hij het socialistische koor Stem des Volks in een hoorspel voor de radio op 1 mei 1934 en voor de VARA dirigeerde hij ook het Esperanto-koor. Voor dezelfde omroep trad hij op in een pianorecital. In 1936 werd hij dirigent van Stem des Volks in Eindhoven. Als klavecijnist begeleidde Belitzer het koor Strijd en Kunst van S.H. Englander en Antoon Krelages koor Stem des Volks. In het tijdschrift *De Stem des Volks* had hij zijn eigen rubriek, waarin hij programma's van koren recenseerde met het doel advies te geven om het repertoire te vernieuwen. Hij was

lid van een commissie die koren adviseerde over de programmering. Samen met Krelage publiceerde hij een verzameling arrangementen van Nederlandse en Vlaamse volksliederen. In 1938 begeleidde hij de uit Duitsland gevluchte bariton en voorzanger Erhard Wechselmann in een concert met Joodse muziek. Na de Duitse inval en de steeds verdergaande invloed van de anti-Joodse maatregelen op zijn professionele bestaan, richtte hij het Joodsch Kamerkoor op. Met Wechselmann als solist gaf het koor in januari 1942 een concert met Joodse liederen. Een paar weken later werd de oprichting van het Joodsche Trio aangekondigd met Belitzer als pianist, Sam Tromp als violist en Bram Oberstein als cellist. Aankondigingen of recensies van concerten zijn niet bewaard gebleven. Op 1 september 1943 kwamen Belitzer en zijn echtgenote Gisela Belitzer-Knopf aan in Kamp Westerbork. Daar arrangeerde hij muziek voor het symfonieorkest van Westerbork.⁵ Op 11 januari 1944 stuurden de nazi's Belitzer door naar Bergen-Belsen. Samen met zijn vrouw overleed hij tijdens het zogenoemde 'verloren transport', een trein die vanuit Bergen-Belsen vertrok naar Theresiënstadt, maar daar nooit aankwam.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend.

Blitz, Carel

Rotterdam, 6 september 1872 – Auschwitz, 15 oktober 1942

Carel (Calman, Carl) Blitz werd als derde kind geboren in een gezin met acht kinderen. Zijn oudere broer David werkte als pianist in Parijs. Carel studeerde viool aan de Rotterdamse Toonkunst Muziekschool bij Bernhard Dessau en begon zijn carrière als violist in het Concertgebouworkest. In november 1895 volgde hij Willem Kes, de dirigent van het Concertgebouworkest, naar Glasgow. Daar werd hij tweede concertmeester van het Scottish Orchestra. Nog geen jaar later werd hij aangesteld als viooldocent aan de Newcastle Music School. Na negen jaar in Schotland en Noord-Engeland speelde hij een korte periode in het Queen's Hall Orchestra

in Londen. In 1904 werd Blitz directeur van een nieuw bedrijf dat de productie van darmsnaren in Nederland introduceerde. Tegelijk vestigde hij zich weer in Rotterdam als viooldocent aan de Toonkunst Muziekschool, de voorloper van het Rotterdams Conservatorium. Daarnaast dirigeerde hij een mannenkoor. In 1906 richtte Blitz het Joods mannenkoor Harpe Davids op en het Rotterdams Strijkkwartet met zijn collega's Louis Wolff (eerste viool), W.F. Beunderman (altviool) en Isaac (Piet) Mossel (cello). De koorvereniging breidde zich snel uit met een vrouwenkoor. Voor de rest van zijn leven zou Blitz dirigent blijven van deze koren, waarmee hij vele prijzen won. Blitz bleef bovendien actief in kamermuziekconcerten. Hij speelde nieuwe Franse en Nederlandse muziek met zijn strijkkwartet en in een pianotrio met Anton Kaltwasser en Oscar Eberle. Als gewaardeerd docent aan het conservatorium nam hij het dirigeerstokje van Wouter Hutschenruyter over bij het conservatoriumorkest. Een van zijn succesvolste viool leerlingen was Henri Temianka, die zijn studie vervolgde bij Carl Flesch in de Verenigde Staten en vervolgens een indrukwekkende carrière had. Temianka, die vloeiend Nederlands sprak, bleef zijn oude leraar in Nederland regelmatig opzoeken en sprak vol lof over hem in de pers.

Carel Blitz componeerde niet alleen vele koorwerken, maar ook kamermuziek, waaronder *Impressions du matin* voor piano solo (gearrangeerd door Phons Dusch), *Kleine suite in ouden stijl* voor viool en piano, *Suite* voor strijkkwartet (in première gebracht door het Haags Strijkkwartet van Sam Swaap) en *Boston* voor drie violen en piano.⁶ Veel koorwerken werden nooit uitgegeven, maar een aantal kamermuziekwerken verscheen bij muziekuitgeverij Van Esso in Rotterdam. Verder was hij een actief lid van de Joodse gemeenschap in Rotterdam, waar hij optrad met zijn koren bij feestelijke gelegenheden en benefietconcerten. Carel Blitz arriveerde met zijn echtgenote Elizabeth Blitz-de Vries op 10 oktober 1942 in Westerbork en werd twee dagen later doorgestuurd naar Auschwitz, waar

het echtpaar vermoord werd na aankomst. Hun dochter Jetty Blitz, een getalenteerd zangeres, arriveerde op 10 oktober 1943 in Westerbork en werd op 11 januari 1944 naar Bergen-Belsen gebracht in dezelfde trein als de families Krieg en Belitzer. Jetty heeft het kamp niet overleefd.⁷

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. De uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcatalogus van Collecties Nederlands Muziek Instituut.

Blok, Eliazar

Den Haag, 27 juli 1912 – Sobibór, 16 april 1943

Eliazar Blok was de oudste zoon van fruitkoopman Levie Blok en Doortje Huisman. Na hem volgden nog vijf broers en zussen. Blok kreeg zijn eerste cellolessen aan de muziekschool van Rudolf Loman, waar hij als vijftienjarige zijn debuut maakte bij het amateursymfonieorkest Euterpe in een celloconcert van Boccherini. Hij vervolgde zijn cellostudie bij Charles van Isterdael aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Kennelijk was hij zo getalenteerd, dat hij soms zijn leraar verving. Terwijl hij bij Euterpe zijn vaardigheden als orkestmusicus verder ontwikkelde trad hij op in kamermuziekconcerten met pianist Roeli Verhoog. Als tiener voerde hij al werken van Nederlandse componisten uit, waaronder muziek van Carl Oberstadt, Bart Verhallen, Bernard Wagenaar, maar ook van jonge collega's als Roeli Verhoog en violist Guus Schalker. Op 13 april 1933 speelde hij voor de radio – samen met pianist Johan van Emden – zijn eigen compositie *Mélodie*, gebaseerd op een prelude van Bach. In 1935 richtte hij het Haagsch Piano Quintet op met zijn vriend Schalker als tweede violist. In de zomer van 1937 volgde zijn debuut als solist bij het Residentie Orkest in het celloconcert van Saint-Saëns onder leiding van dirigent Ignaz Neumark. Blok voorzag in zijn onderhoud middels optredens voor de radio, als docent aan het Haags Muzieklyceum, als cellist in het Residentie Orkest en

als solocellist bij de Italiaanse Opera in Den Haag. Op 13 april 1940 was hij voor het laatst te horen voor de VARA-radio en op 25 april dat jaar werkte hij mee aan een concert ter ere van pianist en componist Rosine de Cocq.

Als tiener begon Blok met het arrangeren van muziek voor cello en orkest. Een van zijn arrangementen werd uitgevoerd door zijn leraar Van Isterdael. Blok componeerde verschillende werken voor cello, waaronder het eerdergenoemde *Mélodie* (opgedragen aan Roeli Verhoog), *Souvenir d'une histoire triste* (oktober 1933, opgedragen aan Charles van Isterdael), *Poème for cello and orchestra* en *Fantasia for cello and orchestra* (onvoltooid, opgedragen aan Van Isterdael). Volgens *De Telegraaf* werd *Poème* uitgegeven in Parijs, maar de bladmuziek is tot nu toe onvindbaar.

Op 18 maart 1943 kwam Blok aan in Westerbork, waar hij gevangen werd gehouden in strafbarak 66, wat waarschijnlijk betekende dat hij ondergedoken had gezeten of gepakt was bij verzetswerk. Samen met bijna twaalfhonderd anderen werd hij op 13 april 1943 op de trein gezet naar Sobibór, waar hij bij aankomst vermoord werd.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Enkele werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Na de oorlog kocht cellist Anner Bijlsma enkele partituren aan die in het bezit waren geweest van Blok. Bijlsma liet zijn muziekcollectie na aan het Nederlands Muziek Instituut.

Bogk, Hans

Berlijn, 20 februari 1905 – Auschwitz, 12 augustus 1942

Hans Bogk was het enige kind van Max Bogk en Anna Bogk-Reich uit Berlijn. Bij zijn vlucht naar Nederland in 1933 werd Hans Bogk geregistreerd als bontwerker.⁸ Zijn werk als componist kwam pas aan het licht toen mevrouw Pastor-Dijkstra, een dochter van Bogks Nederlandse vriend Wim Dijkstra, door de nalatenschap van haar vader bladerde. In een brief aan zijn dochter Brigitta, de zus van

mevrouw Pastor-Dijkstra, schreef Dijkstra hoe zijn vriend Bogk zijn eigen muziek uitvoerde in een concert. Het weekblad van de diamantwerkersbond maakte in januari 1940 inderdaad melding van dit concert. Op 20 mei 1941 schreef Dijkstra aan Brigitta dat Bogk een orkest had opgericht dat muziek van Vivaldi, Bach, Corelli en Händel uitvoerde, maar ook muziek van Bogk zelf.⁹ Tot nu toe zijn geen bewijzen gevonden van openbare concerten van dit orkest. Bogk werd van Amsterdam naar Westerbork gestuurd op 28 mei 1942. In kamp Westerbork trouwde hij op 23 juli met Rosa Rozeveld, een week voordat beiden op 31 juli 1942 naar Auschwitz werden gedeporteerd. Hans werd daar op 13 augustus 1942 vermoord, Rosa op 30 september 1942.¹⁰

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend.

Bonhomme, Andrée

Maastricht, 2 december 1905 – Brunssum, 1 maart 1982

Andrée Bonhomme studeerde piano en compositie in Maastricht en vervolgde haar studie compositie bij Darius Milhaud en Matty Niël. Ze schreef meer dan honderd composities, van kamermuziek en liederen tot werken voor orkest. In 1942 weigerde ze zich te registreren bij de Kultuurkamer en nam ze ontslag als pianiste bij het Maastrichts Stedelijk Orkest.¹¹

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3287-01. Zie ook andree-bonhomme.com.

Bordewijk-Roepman, Johanna

Rotterdam, 4 augustus 1892 – Den Haag, 8 oktober 1971

Johanna Bordewijk-Roepman was als componist autodidact en nam instrumentatielessen bij Eduard Flipse, dirigent van het Rotterdams Philharmonisch Orkest. Ze componeerde kamermuziek, liederen en koorwerken, orkestmuziek en een opera. Bordewijk-Roepman

weigerde zich in te schrijven bij de Kultuurkamer en maakte na de oorlog deel uit van de Eerraad voor Muziek.¹²

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3032-01. Zie ook forbiddenmusicregained.org, leosmit.nl en bordewijkgenootschap.nl. Luister ook naar [aflevering 2](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Bosmans, Henriëtte

Amsterdam, 6 december 1895 – Amsterdam, 2 juli 1952

Henriëtte Bosmans kreeg pianoles van haar moeder Sara Bosmans-Benedicts, pianodocente aan het Conservatorium van Amsterdam, en compositieles van Jan Willem Kersbergen en Willem Pijper. Zij componeerde kamermuziek, liederen en werken voor orkest.¹³ Omdat alleen haar moeder Joods was, overleefde ze de oorlog; maar ze mocht niet in het openbaar optreden en haar muziek mocht niet uitgevoerd worden.

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3024-01. Zie ook forbiddenmusicregained.org, nieuwgeneco.nl en leosmit.nl. Luister ook naar [aflevering 4](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Chapiro, Fania

Soerabaja, 10 juni 1926 – Hilversum, 6 december 1994

Fania Chapiro studeerde piano bij Lazare Lévy in Parijs en compositie bij Sem Dresden in Den Haag. Tijdens de oorlog stuurde ze haar composities voor commentaar naar zijn onderduikadres.¹⁴ Met een Joodse vader en een niet-Joodse moeder overleefde Chapiro de oorlog, maar optreden kon alleen nog clandestien.

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3362-01. Haar muziek is toegankelijk via donemus.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Cohen, Loe

Amsterdam, 6 november 1902 – Auschwitz, 30 september 1942

Loe (Louis Samuel) Cohen studeerde viool aan het Conservatorium van Amsterdam en werkte als violist en dirigent voor de VARA-radio. Hij componeerde lichte muziek en filmmuziek. In 1942 werd zijn gezin op het Centraal Station in Amsterdam opgepakt, toen ze naar Hilversum probeerden te reizen om onder te duiken. De nazi's stuurden Loe en zijn vrouw Froukje naar Sobibór, waar ze vermoord werden.¹⁵

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook joodsmonument.nl en oorlogsbronnen.nl.

Cohen, Michel Julius

Arnhem, 19 december 1882 – Amsterdam, 20 mei 1940

Michel Julius Cohen behaalde in 1918 zijn diploma als pianodocent en gaf les aan de Toonkunst Muziekschool in Laren (Noord-Holland). In 1924 werd hij daar directeur. Alleen zijn pedagogische werken voor piano hebben de oorlog overleefd. Na de inval van de Duitsers pleegde Cohen zelfmoord.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut.

Colaço Osorio-Swaab, Reine

Amsterdam, 6 januari 1881 – Amsterdam, 14 april 1971

Reine Colaço Osorio-Swaab studeerde compositie bij Ernest W. Mulder. Ze componeerde kamermuziek, liederen en werken voor orkest. Ze overleefde de oorlog in onderduik.¹⁶

Muziekmanuscripten: verblijfsplaats onbekend. Haar uitgegeven werken zijn toegankelijk via donemus.nl en via de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Ook Atria heeft een aantal

van haar werken in de collectie. Zie ook [forbiddenmusicregained.org](#) en [Digitaal Vrouwenlexicon](#).

Dantzig, Eva van

Harlingen, 18 augustus 1869 – Sobibór, 13 maart 1943

Eva van Dantzig behaalde in 1888 haar diploma als pianist en piano-docent en componeerde pianomuziek voor kinderen. Toen Duitsland Nederland binnenviel woonde ze in Zeist, waar ze muziek- en spraakles gaf. Op 4 maart kwam ze aan in Kamp Westerbork, op 10 maart werd zij naar Sobibór gestuurd, waar ze bij aankomst werd vermoord.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Haar uitgegeven werken zijn toegankelijk via de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut.

Dassi, Ada

Amsterdam, 13 maart 1913 – Sobibór, 16 juli 1943

Ada Dassi (Dassy) kreeg pianoles van Daaf Wins en Jaap Spaanderman. Ze componeerde voornamelijk lichte muziek voor cabaretgezelschappen.¹⁷ Samen met haar echtgenoot Siegfried Trijbetz werd zij op 13 juli 1943 vanuit Westerbork op transport gesteld naar Sobibór.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats grotendeels onbekend. Een manuscript bevindt zich in het archief van Jules Dreissen in het Nederlands Muziek Instituut, archiefnummer 3322-01/095. De muziekbibliotheek van de omroep herbergt haar lied 'Mijn gedachten zijn voor jou'. Zie ook [joodsmonument.nl](#).

Delden, Lex van

Amsterdam, 10 september 1919 – Amsterdam, 1 juli 1988

Lex van Delden (Alexander Zwaap) studeerde piano bij Martha Zwaga en Cor de Groot. Als componist was hij grotendeels autodidact. Zijn oeuvre omvat meer dan honderd composities, van ka-

mermuziek, liederen en koorwerken tot balletten, toneelmuziek en orkestwerken. In de oorlog was Van Delden actief in het verzet en overleefde hij in onderduik.¹⁸

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3238-01. Uitgegeven werken zijn toegankelijk via donemus.nl. Zie ook www.lex-van-delden.nl, forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Dresden, Sem

Amsterdam, 20 april 1881 – Den Haag, 31 juli 1957

Sem Dresden studeerde viool en piano bij Maurice Hageman, J.C. Dudok en Felice Togni, en compositie bij Bernard Zweers in Amsterdam en Hans Pfitzner in Berlijn. Dresdens omvangrijke oeuvre omvat kamermuziek, liederen en werken voor orkest. Tijdens de oorlog werd hij ontslagen als directeur van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Hij overleefde de oorlog mede dankzij zijn huwelijk met de niet-Joodse Jacoba Dhont.¹⁹

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3047-01. Uitgegeven werken zijn toegankelijk via donemus.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl. Luister ook naar [aflevering 5](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Drukker, Bernard

Amsterdam, 1 januari 1910 – Velp, 13 december 1992

Bernard Drukker begon zijn muzikale loopbaan op vijftienjarige leeftijd als assistent-organist bij het Tuschinski Theater in Amsterdam. Twee jaar later behaalde hij zijn diploma aan het Conservatorium van Amsterdam. Op zijn negentiende werd hij solo-organist in het orkest van Jacques Schuyter bij Cinema Royal. Hij componeerde muziek bij socialistische en communistische films. Twee jaar later dirigeerde hij een jazzorkest in Amsterdam en bespeelde hij het

bioscooporgel voor de radio. In de zomer van 1933 nam hij acht dagen verlof van zijn werk voor Cinema Royal om deel te nemen aan een pianoconcours tijdens de Wiener Festwochen. Hij verdiende daarmee een diploma van de Wiener Hochschule für Musik. Vanaf 1934 leidde hij het orkest van Cinema Royal. Hij trad ook op als begeleider van solisten, onder wie violist Sam Swaap en tenor Michel Gobets. In 1936 dirigeerde hij het strijkorkest Oktophonikers voor de AVRO. Tot aan de invasie in mei 1940 bleef hij werkzaam als organist en ensembleleider. Daarna werd hij gedwongen zijn inkomen te verdienen als pianoleraar en leraar samenspel. Vanaf eind 1941 dirigeerde hij het Groot Joodsch Amusementsorkest, dat zowel zijn eigen arrangementen speelde als arrangementen van zijn collega's Hans Lachman, Sal Breemer en Benedict Silberman. Drukker overleefde de oorlog in de onderduik. Meteen na de bevrijding trad hij weer op als organist, in concerten die georganiseerd werden door het communistisch dagblad – voormalige verzetskrant – *De Waarheid*, en voor de radio. In 1951 maakte hij met zijn orgel een tournee door de Verenigde Staten. Vanaf 1974 gaf hij les aan het Twents Conservatorium in Enschede. In dat jaar droeg Lex van Delden een concert voor elektronisch orgel en orkest op aan Drukker. Drukker zelf componeerde en arrangeerde voornamelijk muziek voor zijn eigen ensembles en uitvoeringspraktijk.

Muziekmanuscripten: sommige van zijn manuscripten zijn te vinden in de bibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl. Zijn uitgegeven muziek bevindt zich in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut.

Engel, Eugen

Widminnen, 19 september 1875 – Sobibór, 26 maart 1943

Eugen Engel woonde sinds 1892 in Berlijn, waar hij werkzaam was als stoffenhandelaar. Hij kreeg privélessen in compositie van dirigent Otto Ehlers en Philipp Rüfer, professor aan het Klindworth-

Scharwenka Conservatorium.²⁰ Engel kwam aan in Amsterdam in februari 1939, waar hij onderdak vond bij zijn dochter Eva. In augustus 1935 was zij in Amsterdam getrouwd met Max Herbert Loewenberger, eveneens een Duits-Joodse vluchteling die in 1933 in Nederland aangekomen was.²¹ Het lukte Eva en Max om in december 1940 naar de Verenigde Staten te emigreren, met een koffer vol muziekmanuscripten en brieven van Eva's vader Eugen. In hun nieuwe vaderland veranderden ze hun naam in Lowen.²² Op 12 november 1941 kreeg Eugen Engel van de Cubaanse ambassade in Berlijn toestemming om naar Cuba te emigreren, maar het lukte hem niet meer om uit Nederland weg te komen.²³ Op 18 maart 1943 kwam hij aan in Kamp Westerbork, vanwaar op 23 maart 1943 de trein naar Sobibór vertrok.²⁴ Drie dagen later werd Engel bij aankomst vermoord. Eugen Engel componeerde de opera *Grete Minden*, liederen en een strijkkwartet.²⁵

Muziekmanuscripten: in bezit van de familie Lowen-Engel in de Verenigde Staten.

Englander, Samuel Henri

Amsterdam, 26 september 1896 – Sobibór, 11 juni 1943

Samuel Henri Englander kreeg zijn eerste lessen van cantor Victor Schlesinger en vervolgde zijn studie bij Fred. J. Roeske, Bertha van Ancum en Israël J. Olman. Op zeventienjarige leeftijd begon hij Joodse en niet-Joodse koren te dirigeren. Hij componeerde en arrangeerde liederen voor zijn koren en religieuze liederen om in huiselijke kring te zingen.²⁶ Englander kwam aan in Kamp Westerbork op 27 mei 1943. Pogingen om Englander en zijn familie op de Palestinalijst geplaatst te krijgen, waardoor ze geruild konden worden tegen Duitse krijgsgevangenen, liepen op niets uit. Englander werd op 8 juni 1943 naar Sobibór gestuurd.²⁷

Muziekmanuscripten: enkele manuscripten, foto's en brieven zijn te vinden in de collectie van het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam.²⁸

Enthoven, Emile

Amsterdam, 18 oktober 1903 – New York, 27 december 1950

Emile Henri Enthoven studeerde piano bij Willem Andriessen en Bruno Eisner en compositie bij Johan Wagenaar, Franz Schreker en Felix Weingartner. Toen hij zestien was, voerde het Utrechts Stedelijk Orkest een orkestsuite van hem uit. In 1924 voerde het Concertgebouworkest zijn *Tweede symfonie* uit. Enthoven componeerde kamermuziek, liederen en orkestwerken. In december 1939 emigreerde hij naar de Verenigde Staten. Hij reisde via Genua op het schip Conte di Savoia. Op de passagierslijst stond dat hij op bezoek ging bij zijn vriend Anthony Fokker.²⁹

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3050-01. Zijn uitgegeven muziek bevindt zich in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut.

Flothuis, Marius

Amsterdam, 30 oktober 1914 – Amsterdam, 13 november 2001

Marius Flothuis kreeg pianoles van George Hamel, Bé Boef, Arend Koole en Hans Brandts Buys en studeerde muziekwetenschap aan de universiteiten van Utrecht en Amsterdam. Hij componeerde een groot en gevarieerd oeuvre met kamermuziek, vocale werken en werken voor orkest. Tijdens de oorlog werd hij gearresteerd voor verzetswerkzaamheden. Hij overleefde concentratiekampen Vught en Sachsenhausen en de dodenmarsen die volgden.³⁰

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3351-01. Uitgegeven werken zijn toegankelijk via donemus.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl. Luister ook naar [aflevering 17](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven en de [vier extra afleveringen van Flot!](#)

Franco Mendes, Hans

Amsterdam, 15 december 1890 – Oegstgeest, 27 april 1951

Hans (Henri) Franco Mendes studeerde piano bij Jan Willem Kersbergen en Simon van Milligen en vervolgde zijn studie bij Carl Friedberg, Klauwell en Ramrath in Keulen. Hij schreef voornamelijk werken voor piano. Vanuit Westerbork is Franco Mendes in september 1944 naar Theresienstadt gestuurd en vervolgens in februari 1945 via een uitruil samen met vierhonderd Nederlandse Joden in Zwitserland aangekomen.

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3052-01. Enkele van zijn manuscripten zijn tevens te vinden in de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl.

Fresco, Alexander

Den Haag, 18 januari 1909 – Auschwitz, 30 april 1943

Naast zijn vioolstudie volgde Alexander Fresco compositielessen bij F.E.A. Koeberg aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Van 1929 tot 1933 gaf hij aan dit conservatorium zelf les. Zijn orkestwerken werden uitgevoerd door de radio-orkesten van de VARA en de KRO en door een kamerorkest onder leiding van Theo van der Pas. In 1941 speelde het Haags Joods Symfonieorkest onder leiding van Calman Hakker een compositie van Fresco. Op 29 januari 1943 werd Fresco vanuit Kamp Westerbork naar Auschwitz gestuurd waar hij enkele maanden later vermoord werd.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend.

Fresco, Joan

Den Haag, 18 augustus 1888 – Amersfoort, 6 maart 1964

Joan (Jonas) Fresco studeerde viool aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag en compositie bij Engelbert Humperdinck en Friedrich Gernsheim aan de Hochschule für Musik in Berlijn.

Hij componeerde lichte muziek, in zijn eigen woorden ‘iets tussen schlagers en meer serieuze muziek; muziek voor ballet of operette’. Als kapelmeester reisde hij door Europa en Noord-Amerika. Hij gebruikte daarbij artiestennamen als Roderick Lander, Percy Cleaver en Leo Kwant. In 1939 keerde hij naar Nederland terug. Hij overleefde de oorlog dankzij zijn niet-Joodse echtgenote.³¹

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3753-01 en muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org.

Frid, Géza

Máramarossziget, 25 januari 1904 – Beverwijk, 13 september 1989

Géza Frid was een pianoleerling van Béla Bartók en kreeg compositielessen van Zoltán Kodály aan de Ferenc Liszt Muziekacademie in Boedapest. In navolging van zijn vriend, violist Zoltán Székely vestigde hij zich in 1927 in Nederland. Frid was betrokken bij het verzet en ondergedoken in zijn eigen huis overleefde hij de oorlog. Het oeuvre van Frid is zeer gevarieerd en omvat meer dan honderd composities, waaronder kamermuziek, werken voor orkest en vocale werken.³²

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3304-01. De muziek van Frid is toegankelijk via donemus.nl. Zie ook gezafrid.eu en forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl. Luister ook naar [aflevering 10](https://www.kro-nrcv.nl/podcast/muziek-tot-leven) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Friedland, Martin

Stargard, 9 december 1881 – Rotterdam, 14 mei 1940

Martin Friedland studeerde viool bij Paul Sterzel in Stettin en compositie in Berlijn bij Philipp Rüfer en Friedrich Gernsheim. Nog tijdens zijn studententijd aan het Stern'sches Konservatorium werden

drie liederenbundels van zijn hand uitgegeven. In 1909 verhuisde hij naar Stadt Hagen om daar les te geven aan het conservatorium. Hij componeerde orkestwerken, maar toen hij in de Eerste Wereldoorlog opgeroepen werd voor het Duitse leger moest hij zijn muzikale activiteiten opgeven. In 1923 werd hij muziekrecensent bij het *Kölner Tageblatt*. In Keulen behaalde Friedland zijn doctorstitel in de muziekwetenschap. Als Jood werd hij in 1933 ontslagen bij de krant. In 1938 vluchtte hij met zijn Nederlandse vrouw Johanna Francina Ros naar Nederland. Daar publiceerde hij artikelen in *De wereld der muziek* en in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*. Friedland componeerde liederen, kamermuziek, koorwerken en muziek voor orkest.³³ Na de inval van de nazi's werd hij als Duitser geïnterneerd in De Doelen. Daar kwam hij om tijdens het bombardement op Rotterdam van 14 mei 1940.

Muziekmanuscripten: Westfälisches Musikarchiv, Stadtarchiv Hagen.

Friedmann, Martin

Leipzig, 3 januari 1895 – Sobibór, 9 april 1943

Martin Friedmann volgde studies rechten en muziekwetenschap in München, Genève en Erlangen. Hij werkte als dirigent in de stadstheaters van Neurenberg, Fürth, Regensburg, Stettin, Stralsund, Coburg, Bernburg, Essen, Erfurt, Darmstadt en Hannover. In februari 1931 vestigde hij zich weer in zijn geboortestad Leipzig, waar hij artistiek directeur werd van het Leipziger Operettentheater. De laatste operette die hij dirigeerde in januari 1933 was *Der Zigeunerbaron* van Strauss. In oktober 1934 dirigeerde Friedmann het orkest van de Sleeswijk Revue in de revue-operette *Marie Louise* in verschillende Nederlandse steden. De VARA zond op 12 december 1934 Friedmanns operette *Rebel uit liefde* uit, waarbij de componist het VARA-orkest De Flierefluiters dirigeerde. Op 4 februari 1935 vestigde Friedmann zich in Amsterdam.³⁴ Al gauw dirigeerde hij orkesten in

verschillende cabaretshows en revues onder de artiestennaam 'Dr. Fred Man'. Tot aan de zomer van 1939 componeerde, arrangeerde en dirigeerde hij muziek voor shows met Louis Davids, Sylvain Poons en Paul Ostra. Deze shows werden door heel Nederland opgevoerd en Friedmanns muziek klonk regelmatig voor de radio. Op 24 maart 1943 werd Friedmann opgepakt in Amsterdam.³⁵ Vanuit Kamp Westerbork werd hij op 6 april 1943 naar Sobibór gestuurd, waar hij bij aankomst vermoord werd.³⁶

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Enkele van zijn composities zijn onder het pseudoniem Fred Man te vinden in de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl.

Fuente, Leo de la

Amsterdam, 28 maart 1902 – Midden-Europa, 30 april 1944

Leo (Leonard) Henriques de la Fuente was een van de eerste jazz-pianisten in Nederland. Vanaf 1920 leidde hij James Meijer's Jazz Band. In een Polygoonfilm van 1935 is hij als begeleider van Coleman Hawkins te zien. In dat jaar was hij ook een van de twaalf pianisten die de *Rapsodie voor twaalf piano's* uitvoerde – gearrangeerd door Hans Lachman – in de film *Een Schlager gaat op stap*.³⁷ Bij muziekuitgeverij Broekmans & Van Poppel publiceerde Leo de la Fuente *Eenvoudige rhythmische dansen*. De Joodse De la Fuente werd via Westerbork op 2 november 1942 gedeporteerd naar Auschwitz.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. De la Fuentes uitgegeven muziek is te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut.

Fuente, Pim de la

Amsterdam, 1 april 1901 – Amsterdam, 7 augustus 1989

Pim (Simon) Henriques de la Fuente, een neef van Leo de la Fuente, werkte als dirigent voor verschillende cabaretshows en revues (Meyer-Hamel, Snip en Snap) en componeerde en arrangeerde muziek voor

deze shows en voor de radio (AVRO's *De bonte dinsdagavondtrein*).³⁸ Hij overleefde de oorlog in onderduik en emigreerde in 1951 naar Indonesië, maar keerde in 1958 terug naar Amsterdam.³⁹

Muziekmanuscripten: enkele van zijn manuscripten zijn te vinden in de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl.

Gilse, Jan van

Rotterdam, 11 mei 1881 – Oegstgeest, 8 september 1944

Jan van Gilse studeerde piano en compositie aan het conservatorium van Keulen. Hij componeerde kamermuziek, liederen, werken voor orkest en verschillende opera's. Als actief lid van het verzet moest hij onderduiken. Tijdens zijn onderduikperiode kreeg hij kanker en overleed hij. Hij werd begraven onder een valse naam.⁴⁰

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3053-01. Uitgegeven werken zijn toegankelijk via donemus.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl. Luister ook naar [aflevering 15](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Ginneken, Jaap van

Teteringen, 7 september 1913 – Amsterdam, 28 augustus 1972

Jaap van Ginneken volgde compositielessen bij Sem Dresden aan het Conservatorium van Amsterdam. Hij componeerde het grootste deel van zijn oeuvre tussen 1937 en 1944 en werkte als dirigent voor de radio tot 1942, toen hij weigerde zich in te schrijven bij de Kultuurkamer. Heel af en toe werd zijn muziek nog wel uitgevoerd tijdens de oorlog. Na de oorlog nam hij korte tijd zijn werk als dirigent van het Radio Kamerorkest weer op en werd daarna een gelauwerde opnametechnicus voor Philips.

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3527-01. Zijn uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut.

Gokkes, Sim

Amsterdam, 21 maart 1897 – Auschwitz, 5 februari 1943

Sim (Simon) Gokkes kreeg zijn eerste zanglessen van Ben Geijssel en Victor Schlesinger en vervolgde zijn studie bij Sem Dresden aan het Conservatorium van Amsterdam. Gokkes componeerde Joodse religieuze muziek, liederen en orkestwerken.⁴¹ Ondanks zijn *Sperre* werden Gokkes en zijn gezin eind november 1942 naar Westerbork gestuurd, en van daaruit op 2 februari 1943 naar Auschwitz.

Muziekmanuscripten: enkele liederen werden gevonden in de nalatenschap van zangeres Berthe Seroen, Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3189-01. Een aantal van Gokkes' uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Grelinger, Charles

Amsterdam, 30 september 1873 – onbekend, september 1942

Charles (Karel) Grelinger studeerde piano aan de conservatoria van Parijs en Amsterdam en compositie bij Daniël de Lange. Hij componeerde opera's en operettes en kamermuziek. Vanuit Frankrijk werd hij naar Auschwitz gestuurd; naar verluidt werd hij doodgeslagen tijdens het transport.⁴²

Muziekmanuscripten: de werken van Grelinger zijn te vinden in de catalogus van de Bibliothèque nationale de France.

Hanf, Bob

Amsterdam, 25 november 1894 – Auschwitz, 30 september 1944

Bob (Robert) Hanf volgde vioollessen bij George Scager en Louis Zimmerman. Hij componeerde kamermuziek, liederen, werken voor orkest en een opera. Behalve musicus was hij ook een getalenteerd schilder en schrijver. Hij dook onder, maar werd op 23 april 1944 opgepakt. De nazi's vermoordden hem ergens in Midden-Europa, rond 30 september 1944.⁴³

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3063-01. Enkele van Hanfs uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Hermann, Pál

Boedapest, 27 maart 1902 – onbekend, na 15 mei 1944

Aan de Ferenc Liszt Muziekacademie in Boedapest waren Leo Weiner (samenspel) en Zoltán Kodály (compositie) de leraren van Pál Hermann; hij vervolgde zijn cellostudie in Berlijn bij Hugo Becker. Hermann componeerde kamermuziek, liederen en orkestwerken.⁴⁴ Hermann leefde onder een valse naam in Toulouse, waar de nazi's hem tijdens een straatrazzia oppakten en via Drancy als *Arbeitsjude* naar het oosten stuurden. Sindsdien is niets meer van hem vernomen.

Muziekmanuscripten: privécollectie Corrie Hermann. Gedigitaliseerde manuscripten en uitgaven zijn toegankelijk via imslp.org. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Hijman, Julius

Almelo, 25 januari 1901 – New York, 8 januari 1969

Julius (Jules) Hijman studeerde piano bij Marie Jannette Walen, Dirk Schäfer en Paul Weingarten, en compositie bij Sem Dresden. Hij componeerde kamermuziek, liederen en koor- en orkestwerken. In 1939 emigreerde hij naar de Verenigde Staten, waar hij de oorlog met zijn gezin overleefde.

Muziekmanuscripten: Muziekcollectie van de Koninklijke Bibliotheek, archiefnummer kw 135. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Enkele van zijn werken zijn ook te vinden in de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Hillesum, Mischa

Winschoten, 22 september 1920 – Warschau, tussen 8 oktober 1943
en 31 maart 1944

Als dertienjarige was Mischa Hillesum, pianoleerling van George van Renesse, eigenlijk het conservatorium al ontgroeid. Op zijn zeventiende gaf hij een recital in de Bachzaal. Die avond in 1938 stortte hij mentaal in; de volgende dag werd hij naar Het Apeldoornsche Bosch gebracht, een Joodse psychiatrische instelling. Hij zou daar nog verschillende keren opgenomen worden. Op 20 juni 1943 kwam hij met zijn familie aan in Westerbork en na enkele weken werd de hele familie naar Auschwitz gedeporteerd. Mischa werd vervolgens naar Warschau gestuurd om als dwangarbeider puin te ruimen. De omstandigheden van zijn dood zijn onbekend.

Muziekmanuscripten: in de collectie van het Joods Cultureel Kwartier worden twee Preludes van Mischa Hillesum bewaard, archiefnummer D007697. In 2012 verscheen bij Uitgeverij Balans het boek *Mischa's spel en de ondergang van de familie Hillesum*, door Jan Willem Regenhardt. De bladmuziek is verkrijgbaar bij donemus.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.org. Luister ook naar [aflevering 14](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Jacobs, Carel

's-Heerenberg, 26 maart 1909 – Enschede, 24 december 1980

Carel Jacobs studeerde aan de RK Kerkmuziekschool Sint Caecilia in Utrecht, waaronder compositie bij Johan Winnubst en directie bij Carl Schuricht. Hij componeerde kamermuziek, liederen en religieuze koorwerken. In 1942 weigerde hij zich in te schrijven bij de Kultuurkamer en werd opgepakt wegens hulp aan Joden in onderduik. Hij ontsnapte uit concentratiekamp Rees in Duitsland.⁴⁵

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3736-01. In de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut bevindt zich een compositie voor koor.

Juda, Arnold

Amsterdam, 17 mei 1913 – Irvine, Verenigde Staten,

27 december 1988

Arnold Juda was de jongere broer van violist Jo Juda. Hij studeerde muziektheorie en compositie aan het Amsterdams Muzieklyceum en piano bij Jaap Spaanderman, Stefan Askenase en Alexander Borovs-ky. Als tiener trad hij samen met zijn broer Jo op, het begin van een lange carrière als begeleider. In de jaren 1930 componeerde Arnold Juda muziek voor toneel, ballet en film. In 1933 studeerde hij af en debuteerde met toneelmuziek voor een openluchtspel; een paar maanden later werd zijn eerste ballet uitgevoerd. Tot aan de invasie in 1940 zouden nog verschillende composities voor toneel volgen. Daarnaast componeerde hij kamermuziek en een *Concertino* voor piano en orkest, dat het Amsterdams Barok Orkest onder leiding van Theo van der Bijl voor het eerst uitvoerde in 1936. Zijn laatste optreden voordat muziek van Joodse componisten verbannen werd was op 22 juni 1941 in het Rijksmuseum. Op dat moment was zijn broer Jo Juda al gevangengenomen en als gijzelaar afgevoerd naar Buchenwald; over zijn gevangenschap en hoe hij het kamp overleefde schreef Jo Juda het boek *Jantje Paganini*.⁴⁶ Ondergedoken begon Arnold Juda aan een opera op een libretto van Bertus Aafjes, maar hij maakte dit werk nooit af. Na de bevrijding nam hij zijn werk als componist bij toneelvoorstellingen weer op als vaste kracht bij het Amsterdamsch Toneel. Samen met zijn broer Jo maakte hij in 1947 en 1948 een tournee door Nederlands-Indië. In 1949 schreef hij twee balletten, filmmuziek en *Divertimento voor blaaskwintet*. In juli 1950 toerden de broers Juda door Suriname en de Nederlandse Antillen. Arnold besloot in Suriname te blijven als muziekleraar en dirigent van het Surinaams Philharmonisch Orkest. Hij verzamelde en arrangeerde Surinaamse volksliederen voor de koren die hij dirigeerde. In de herfst van 1954 verliet Juda Suriname om naar de Verenigde Staten te emigreren. Daar werkte hij als leraar aan scholen

in Texas, Californië en aan de University of California in Irvine.⁴⁷

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Het *Divertimento voor blaaskwintet* is uitgegeven door Donemus en is te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut.

Karelsen, Dolf

Amsterdam, 1 april 1905 – Midden-Europa, 31 maart 1944

Dolf (Adolphe Jacques) Karelsen voltooide zijn studie piano aan het Conservatorium van Amsterdam en begon in de jaren 1920 met het dirigeren van koren, waaronder de socialistische koren Steeds Voorwaarts en Zang Veredelt. Karelsen trad ook op samen met zijn broer, violist Elie Karelsen. In 1931 stelde de AVRO Dolf aan als arrangeur voor het ensemble De Decibels. Daarnaast speelde hij in verschillende orkesten, waaronder het Lajos Kovacs Orkest, waarvoor hij ook arrangementen schreef.⁴⁸ Karelsen werd op 9 november 1942 vanuit Kamp Westerbork op een trein gezet met bestemming Auschwitz.⁴⁹

Muziekmanuscripten: ongeveer tachtig manuscripten, composities en arrangementen van Dolf Karelsen (pseudoniem Joop van Hulst) zijn te vinden in de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl. Luister ook naar [aflevering 3](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Kattenburg, Dick

Amsterdam, 11 november 1919 – Midden-Europa, 30 september 1944

Dick Kattenburg kreeg zijn eerste viool- en compositielessen van Hugo Godron en volgde in de oorlog instrumentatielessen bij Leo Smit. Hij componeerde kamermuziek en liederen. Kattenburg werd opgepakt terwijl hij ondergedoken was.⁵⁰

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3439-01. Zijn composities zijn uitgegeven door donemus.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl. Luister ook naar [aflevering 8](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Koekoek, Maurits

Den Haag, 24 juli 1911 – Sobibór, 9 juli 1943

Maurits Koekoek studeerde piano en muziektheorie aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Hij componeerde liederen en kamermuziek, waaronder een werk voor cello en piano, dat hij samen met Eliazer Blok vertolkte. Koekoek werd binnengebracht in Kamp Vught op 2 juli 1943, van waaruit hij een dag later op transport naar Westerbork gesteld werd en vervolgens op 6 juli 1943 naar Sobibór moest vertrekken, waar de nazi's hem bij aankomst vermoordden.⁵¹

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Een compositie van een jonge Maurits Koekoek werd aangetroffen in de nalatenschap van Philip Vlessing in het Nederlands Muziek Instituut, archiefnummer 3592-01.

Kok, Leo

Amsterdam, 24 november 1893 – Ascona, 7 augustus 1992

Leo Kok volgde compositielessen bij Willem Pijper en componeerde kamermuziek en liederen. In de oorlog woonde hij in Parijs, waar hij opgepakt werd wegens zijn verzetsactiviteiten. Kok overleefde concentratiekamp Buchenwald.⁵²

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3671-01. Enkele van zijn uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut en bij donemus.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Krieg, Hans

Haynau, 11 april 1899 – Amsterdam, 26 november 1961

Hans Max Krieg studeerde compositie en orkestdirectie bij Engelbert Humperdinck, Siegfried Ochs en Emile von Reznicek. Hoewel hij enkele werken voor kamermuziek schreef, lag de nadruk veel meer op vocale muziek. Hij overleefde concentratiekamp Bergen-Belsen.⁵³

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3202-01. Een aantal uitgegeven werken is te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut en bij donemus.nl. Meer manuscripten zijn te vinden in de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl. Luister ook naar [aflevering 12](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Lachman, Hans

Berlijn, 7 maart 1906 – Amsterdam, 27 juni 1990

Hans (Heinz) Lachman (Lachmann) kreeg zijn eerste pianolessen van zijn moeder, Emma Löwy en van Eugen Tetzl. Hij componeerde kamermuziek, vocale muziek, orkestwerken en een opera en radiocantates. Hans Lachman, zijn vrouw Tea en hun zoon Michael overleefden de oorlog ondergedoken in Limburg.⁵⁴

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3464-01. Zijn uitgegeven werken zijn verkrijgbaar via donemus.nl. Meer manuscripten zijn te vinden in de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl. Luister ook naar [aflevering 13](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Leerink, Hans

Alkmaar, 29 augustus 1906 – Castricum, 31 december 1990

Hans (Johan Adolf) Leerink werd opgeleid door Daniël Ruyneman en Evert Cornelis. Als klavecijnist in de jaren 1930 was hij een pionier in barokmuziek. Leerink overleefde de oorlog in onderduik. Na de oorlog werkte hij tot 1954 als muziekrecensent voor *De Telegraaf*. Behalve componist van kamermuziek, liederen, operettes voor kinderen, muziek voor strijkorkest, symfonieën en soloconcerten was hij ook vertaler. Zo vertaalde hij romans van Tolstoj en Dostojevski naar het Nederlands.

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 354I-01. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut.

Lichtenstein, Hans

Chemnitz, 1 augustus 1905 – Naarden, 14 september 1994

Hans Lichtenstein studeerde zang en piano aan het Conservatorium van Leipzig. Hij componeerde toneelmuziek voor het Staatstheater in Kassel in de jaren 1920, maar vernietigde zijn eigen muziek. Hans Lichtenstein overleefde de oorlog in onderduik.⁵⁵

Muziekmanuscripten: slechts één lied is bewaard gebleven in het privéarchief van de familie Lichtenstein, op tekst van Verlaine. Lichtenstein componeerde dit lied in onderduik. Het is niet bekend waar het manuscript van een *Romance voor cello en orkest* zich bevindt. Dit werk werd na de oorlog uitgevoerd door het Symfonieorkest van Palestina.

Lier, Bertus van

Utrecht, 10 september 1906 – Roden, 14 februari 1972

Bertus van Lier was actief in het verzet en overleefde de oorlog in onderduik. Hij studeerde cello bij Max Orobio de Castro en compositie bij Willem Pijper. Zijn oeuvre omvat kamermuziek, vocale muziek, orkestwerken en toneelmuziek.⁵⁶

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3193-01. Uitgegeven werken zijn toegankelijk via donemus.nl, de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut en de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl. Luister ook naar [aflevering II](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Lilien, Ignace

Lemberg, 29 mei 1897 – Den Haag, 10 mei 1964

Aan de Ludwig Marek muziekschool in zijn geboortestad Lemberg (het huidige Lviv in Oekraïne) studeerde Ignace (Ignacy) Lilien piano bij Theodor Pollak en harmonie bij H. Ehrlich. Terwijl hij op de fiets een rondreis maakte door Europa en juist in Nederland was aangekomen, brak de Eerste Wereldoorlog uit. Lilien besloot in Nederland te blijven en volgde een opleiding tot chemicus aan de Technische Hogeschool in Delft. Naast zijn werk in dienst van de Fabriek van Chemische Producten (FCP) in Pernis schreef hij kamermuziek, vocale muziek, orkestwerken en twee opera's. Lilien overleefde de oorlog in onderduik.⁵⁷

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3009-01. Werken zijn toegankelijk via donemus.nl en de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Menasce, Jacques de

Bad Ischl, 19 augustus 1905 – Gstaad, 30 januari 1960

Als leerling aan het Conservatorium van Wenen volgde Jacques (Paul Jakob) de Menasce pianolessen bij Emil Friedberger en Emil Sauer en compositielessen bij Paul Pisk. Hij vervolgde zijn opleiding als componist bij Alban Berg en componeerde muziek voor piano, vocale muziek en orkestwerken. In 1938 ontvluchtte hij Wenen en vestigde zich aanvankelijk in Nederland. In november 1941 lukte het hem naar Zwitserland te vluchten en van daaruit reisde hij naar de Verenigde Staten.⁵⁸

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Enkele van zijn uitgegeven werken zijn te vinden in verschillende bibliotheken.

Olman, Israël

Amsterdam, 17 augustus 1883 – Den Haag, 8 mei 1968

Israël Jacques Olman studeerde viool bij H.F.A. Utermöhlen, compositie bij Fredrik Jan Roeske en Bernhard Zweers en piano bij Evert Cornelis. Hoewel hij ook kamermuziek en orkestwerken schreef, voeren koorwerken en opera's de boventoon. Olman overleefde Kamp Barneveld, gered door zijn gemengde huwelijk en de geboorte van zijn zoon Pierre.⁵⁹

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3681-01. Werken zijn toegankelijk via donemus.nl en de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Praag, Henri van

Amsterdam, 18 juli 1894 – Amsterdam, 10 december 1968

Henri Charles van Praag kreeg celloles van Isaäk (Piet) van Mossel en volgde theorielessen bij Sem Dresden. Hij componeerde voornamelijk kamermuziek, maar ook enkele werken voor orkest en kinderliedjes. Naast zijn werk als leraar aan de muziekschool van Daniël Belinfante schreef hij als muziekrecensent voor *Het Parool*. Tijdens de oorlog werd zijn muziek uitgevoerd door het Nieuw Joodsch Kamer-Orkest; hij overleefde de oorlog vermoedelijk ondergedoken.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut en via donemus.nl.

Presburg, Jacques

Amsterdam, 26 december 1881 – Auschwitz, 5 februari 1943

In 1932 vestigde Jacques (Jack/Isaac) Presburg zich in Berlijn, maar een jaar later moest hij, als gevolg van Hitlers machtsovername, weer terugkeren naar Amsterdam, waar hij in 1935 zijn eigen orkest voor lichte muziek oprichtte. Van zijn hand verschenen vooral lie-

deren en koorwerken. In de oorlog doceerde hij piano en muziekgeschiedenis aan de Volksmuziekschool voor Joodse leerlingen aan de Nieuwe Keizersgracht, waar hij ook de orkestklas dirigeerde. Vanuit Westerbork vertrok Presburg met het transport van 2 februari 1943 naar Auschwitz.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut en in de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl.

Reeder, Jacob Levie de

Rotterdam, 25 februari 1905 – Midden-Europa, 31 maart 1944

Jacob Levie (Jacques) de Reeder rondde in 1921 zijn pianostudie aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag af. Naast zijn werk als pianist en begeleider componeerde hij. Ondanks zijn huwelijk met een niet-Joodse vrouw was hij niet veilig. Hij werd opgepakt terwijl hij winkelde op een tijdstip dat voor niet-Joden was gereserveerd. Ook gaf hij illegaal muziekles aan niet-Joodse leerlingen. Vanuit Westerbork werd hij op 9 november 1942 naar Auschwitz gestuurd, maar in Cosel (het huidige Koźle in Polen) werden hij en andere mannen uit de trein gehaald om dwangarbeid te verrichten. De omstandigheden van zijn dood zijn onbekend.⁶⁰

Muziekmanuscripten: slechts één werk is bewaard gebleven, een ballade. In 2007 werd dit lied uitgevoerd tijdens het [tv-programma Mooi! Weer De Leeuw](#) door mezzosopraan Jeanine Pas en pianist Daniel Wayenberg.

Rettich, Wilhelm

Leipzig, 3 juli 1892 – Sinzheim, 27 december 1988

Aan het conservatorium van Leipzig studeerde Wilhelm (Willem, Wim) Rettich compositie bij Max Reger. In 1933 vluchtte Rettich naar Nederland, waar hij werk vond als dirigent en pianist. Zijn

grote oeuvre omvat bijna tweehonderd werken, waaronder kamer-
muziek, liederen en werken voor orkest.⁶¹ Rettich overleefde de
oorlog in onderduik.

Muziekmanuscripten: een beperkt aantal handschriften wordt
bewaard in de Leipziger stadsbibliotheek. De verblijfplaats van de
meeste handschriften is echter onbekend. Een aantal gepubliceerde
werken is verkrijgbaar via schott-music.com. Zie ook [forbiddenmu-
sicregained.org](http://forbiddenmusicregained.org) en leosmit.nl.

Richter, Nico

Amsterdam, 2 december 1915 – Amsterdam, 16 augustus 1945.

Nico Richter studeerde viool bij Jacques Muller, Sam Tromp en
Sepha Jansen, theorie bij Ernest Mulder en orkestdirectie bij Her-
mann Scherchen. Nog tijdens zijn studie medicijnen werden zijn
eerste composities uitgevoerd. Hij dirigeerde het Amsterdams stu-
dentenorkest MUSA. Een paar maanden nadat de Duitsers Neder-
land waren binnengevallen, slaagde Richter voor zijn arts examen
en werd hij lid van een verzetsgroep gelieerd aan de geneeskundige
faculteit. Op 18 april 1942 werd hij gearresteerd en gevangengezet
in de kampen Amersfoort, Vught en Dachau. Enkele weken na de
bevrijding stierf hij thuis, 29 jaar oud, aan de gevolgen van ziekte
en uitputting. Nico Richter componeerde kamermuziek, liederen,
orkestwerken en een opera.⁶²

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut,
Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3362-01. Werken zijn toe-
gankelijk via donemus.nl, zie ook forbiddenmusicregained.org en
julieandfransmuller.nl.

Roos, Robert de

Den Haag, 10 maart 1907 – Den Haag, 18 maart 1976

Robert de Roos studeerde piano, altviool en compositie aan het
Koninklijk Conservatorium in Den Haag. In 1927 vertrok hij naar

Parijs om les te nemen bij Darius Milhaud, Charles Koechlin, Alexis Roland Manuel en Isidore Philipp. Terug in Nederland vervolgde hij zijn studie bij Sem Dresden en nam hij directielessen bij Hermann Scherchen en Pierre Monteux. De Roos componeerde kamermuziek, vocale muziek, toneelmuziek, orkestwerken en een opera. Omdat zijn moeder Joods was, kon De Roos geen lid worden van de Kultuurkamer. Maar hij wist de autoriteiten ervan te overtuigen dat een van zijn overgrootouders niet Joods was maar katholiek. Ook speelde mee dat zijn echtgenote niet-Joods was. Bij hoge uitzondering kon De Roos zich daarom inschrijven bij de Kultuurkamer en gedurende de hele oorlog bleven orkesten zijn muziek uitvoeren.⁶³

Muziekmanuscripten: Collecties Nederlands Muziek Instituut, Haags Gemeentearchief, archiefnummer 3326-01. Werken zijn toegankelijk via donemus.nl.

Rosa, Andries de

Amsterdam, 4 april 1869 – Sobibór, 30 april 1943

Andries de Rosa werd opgeleid als diamantsnijder; als musicus was hij autodidact. Vanaf 1893 leefde De Rosa in Parijs, waar hij bevriend raakte met dichters en componisten. Toen de diamantindustrie getroffen werd door een crisis, keerde De Rosa in 1912 terug naar Nederland. Zijn bescheiden oeuvre omvat liederen, kamermuziek en orkestwerken.⁶⁴ De Rosa kwam in januari 1943 aan in Westerbork en werd met vrouw en dochter enkele maanden later naar Sobibór gebracht, waar ze bij aankomst vermoord werden.

Muziekmanuscripten: Collectie Joods Cultureel Kwartier, archiefnr. Doo6933. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Salten, Alfred

Koningsbergen, 23 juni 1914 – Groningen, 11 augustus 1994

Alfred (Fredy, Freddy) Salten (Salomon) studeerde orkestdirectie bij Hermann Scherchen in Koningsbergen en Berlijn. Hij ontvluchtte

Duitsland in 1933 en vestigde zich in Nederland, waar hij als dirigent aan de slag kon bij de Fritz Hirsch Operette. Daarnaast arrangeerde en componeerde hij muziek voor radio bij de KRO. Na de oorlog dirigeerde hij de Hoofdstad Operette en later het Frysk Orkest. Aan het Gronings Conservatorium gaf hij directieles. Salten overleefde de oorlog vermoedelijk ondergedoken.

Muziekmanuscripten: 29 composities en arrangementen (voornamelijk in handschrift) zijn te vinden in de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl.

Samehtini, Maurits

Amsterdam, 9 december 1863 – Westerbork, 2 april 1943

Na zijn studie hoorn bij Willem Cornelis Breethoff en compositie bij Jacob Kwast componeerde en arrangeerde Maurits Samehtini muziek voor radio en film. Hij overleed op bijna tachtigjarige leeftijd in gevangenschap in Kamp Westerbork.⁶⁵

Muziekmanuscripten: veel van zijn arrangementen en composities zijn te vinden in de muziekbibliotheek van de omroep, muziekschatten.nl. Uitgegeven werken zijn te vinden in de Militaire Muziek Collectie van het Nederlands Muziek Instituut. Beluister hier [afflevering 10](#) in de podcastserie Hilversumse Muziekschatten over Samehtini, gemaakt door Frans van Gorp en Jan Jaap Kassies.

Sanders, Paul Florus

Amsterdam, 21 december 1891 – Tarrytown (New York), 25 juli 1986

Paul Florus Sanders studeerde viool bij Y.C. van Althuis, Willem Gerke en Sylvain Noach, maar vanwege jeugdrama moest hij zijn plan om violist te worden opgeven. Vervolgens studeerde hij muziektheorie bij Sem Dresden en werkte als muziekjournalist. Samen met Willem Pijper startte hij het tijdschrift *De Muziek*. Sanders componeerde vooral vocale muziek en enkele kamermuziek- en orkestwerken. Tijdens de oorlog was hij actief in het verzet en moest

hij onderduiken. Teleurgesteld in de manier waarop de zuivering verliep, emigreerde hij in 1947 naar de Verenigde Staten, waar hij werkzaam was als journalist en samen met Max Tak, Bernard Wagenaar en Julius Hijman het Committee for Netherlands Music vormde.⁶⁶

Muziekmanuscripten: International Institute of Social History, Amsterdam, ARCH02903. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook forbiddenmusicregained.org.

Schuijjer, Ary

Den Haag, 25 mei 1881 – Tel Aviv, 2 januari 1941

Ary (Aaron, Arie) Schuijjer was een jongere broer van Sam Schuijjer en studeerde cello aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Als solocellist trad hij in dienst van de opera in Frankfurt. In juli 1919 voerde hij met het Residentie Orkest onder leiding van Ignaz Neumark zijn eigen orkestarrangement uit van een suite van Louis de Caix d'Hervelois, een achttiende-eeuwse Franse componist. Na een dienstverband van meer dan twintig jaar in Frankfurt, ontsloegen de nazi's hem in 1933. Tot in november 1935 staan in Duitse kranten nog wel concerten aangekondigd van het Streichquartett des Kulturbundes Rhein-Main, met Ary Schuijjer als cellist. In september van dat jaar dirigeerde hij ook het Residentie Orkest in Den Haag in zijn eigen *Hymne*. Ary Schuijjer componeerde een celloconcert en een sonate voor cello en piano, orkestwerken en liederen. In maart 1937 berichtte het *Algemeen Handelsblad* over een nieuw orkest in Palestina, geleid door Bronislaw Huberman. Ary Schuijjer was als solocellist een van de Nederlandse musici van het orkest.

Muziekmanuscripten: van de meeste manuscripten is de verblijfplaats niet bekend. Een manuscript bevindt zich in het Haags Gemeentearchief, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3749-01. Twee andere manuscripten bevinden zich in het archief van dirigent Willem Mengelberg (NMI, archiefnr. 3181-AC115/116).

Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut.

Schuijer, Sam

Den Haag, 9 september 1873 – Auschwitz, 11 december 1942

Sam (Samuel) Schuijer studeerde verschillende instrumenten aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Daarna was hij werkzaam als dirigent en had hij zijn eigen muziekschool in Den Haag. Ook trad hij op als violist en componeerde hij liederen, kamermuziek, orkestwerken en verschillende opera's.⁶⁷ Schuijer kwam op 28 november 1942 aan in Westerbork en is op 8 december van dat jaar op transport gesteld naar Auschwitz.

Muziekmanuscripten: Haags Gemeentearchief, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3399-01. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Seelig, Paul

Dortmund, 23 februari 1876 – Batavia (Jakarta), 12 juni 1945

Paul Seelig kreeg zijn eerste viool- en pianolessen van zijn vader, Johann Seelig. Vervolgens studeerde hij cello bij Julius Klengel, muziektheorie bij Salomon Jadassohn en compositie bij Carl Reinecke aan het conservatorium van Leipzig. Hij componeerde kamermuziek, liederen en orkestwerken. Seelig was geïnterneerd in een Japans kamp in Nederlands-Indië en overleed in het ziekenhuis op 12 juni 1945.⁶⁸

Muziekmanuscripten: veel is in de oorlog verloren gegaan. Wat er nog overgebleven is, wordt bewaard in het Haags Gemeentearchief, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3201-01. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut en in de bibliotheek van Stichting Omroepmuziek, muziekschatten.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Silberman, Benedict

Helsinki, 5 december 1901 – Hilversum, 11 december 1971

Benedict (Boruch Hirsch-Benedigton) Silberman werd geboren in Helsinki en kwam op zeer jonge leeftijd met zijn ouders naar Nederland. Zijn Oostenrijkse vader was een Stehgeiger en ook zijn moeder was violist. Samen toerden ze met een damesorkest. Benedict Silberman studeerde piano bij Jean-Baptiste de Pauw en compositie bij Sem Dresden aan het Conservatorium van Amsterdam. Hij studeerde af met zijn eigen pianoconcert en later componeerde hij een vioolconcert.⁶⁹ Vervolgens verhuisde hij naar Berlijn, waar hij optrad met beroemde amusementsorkesten van Mark Weber, Paul Godwin en Dajos Bela. Vanaf ongeveer 1930 begon hij ook arrangementen voor deze orkesten te schrijven. In 1936 werd hij door de VARA in dienst genomen om haar orkesten te dirigeren. Het is niet bekend hoe en waar Silberman de oorlog overleefd heeft, maar tijdens de laatste oorlogswinter componeerde hij de operette *Het Rozeneiland*, met een libretto van Olaf J. de Landell.⁷⁰ In 1948 stond hij aan de wieg van het Promenade Orkest, dat hij tot aan zijn dood in 1967 bleef dirigeren en waarvoor hij talloze arrangementen schreef.

Muziekmanuscripten: honderden van Silbermans composities en arrangementen zijn te vinden in de muziekbibliotheek van Stichting Omroepmuziek, muziekschatten.nl. Over Silberman en zijn vioolconcert werd een podcast gemaakt. Luister ook naar [afflevering 22](#) van de podcast Hilversumse Muziekschatten, gemaakt door Frans van Gulp.

Simon, James

Berlijn, 29 september 1880 – Auschwitz, oktober 1944

James Simon studeerde piano bij Conrad Ansoerge en compositie bij Max Bruch. In München promoveerde hij op een proefschrift over Abbé Vogler, een achttiende-eeuwse Duitse componist. Simon schreef kamermuziek, liederen, orkestwerken en een opera. Vanuit

Kamp Westerbork werd hij naar Theresienstadt gestuurd en van daaruit op 12 oktober 1944 naar Auschwitz, waar hij bij aankomst werd vermoord.⁷¹

Muziekmanuscripten: British Library, Simon Music Manuscripts Add MS62117-62120; Leo Baeck Institute, Centre for Jewish History New York, James Simon Collection 1931-1945 AR5930. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook forbiddenmusicregained.org.

Smit, Leo

Amsterdam, 14 mei 1900 – Sobibór, 30 april 1943

Leo (Leopold) Smit kwam op zeventienjarige leeftijd in de pianoklas bij Ulfert Schults en kreeg vervolgens compositieles van Bernhard Zweers en Sem Dresden aan het Conservatorium van Amsterdam. Zijn oeuvre omvat kamermuziek, vocale werken en orkestwerken. Onder de pseudoniemen Pierre Perrin en Leo Fox schreef hij ook lichte muziek.⁷² Smit kreeg de kans om als *Verdiensjude* naar Barneveld te gaan, maar liet zijn vrouw Lientje, die niet mee mocht, niet in de steek. Zij werden beiden vermoord in Sobibór.

Muziekmanuscripten: Haags Gemeentearchief, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3119-01. Zijn muziek is verkrijgbaar via donemus.nl en via de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook forbiddenmusicregained.org. Luister ook naar [aflevering 1](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Smit Sibinga, Theo

Bandung, 2 september 1899 – Amstelveen, 14 augustus 1958

Theo Smit Sibinga studeerde cello bij Bertrand Drilmsma, Marix Loewensohn en Gerard Hekking, en compositie bij Cornelis Dopper. Hij componeerde kamermuziek, liederen en orkestwerken. Smit Sibinga overleefde het Japanse kamp in Nederlands-Indië.⁷³

Muziekmanuscripten: Haags Gemeentearchief, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3005-01. Veel werken zijn verkrijgbaar via donemus.nl en de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook forbiddenmusicregained.org en theosmitsbinga.nl. Luister ook naar [afflevering 6](#) van de KRO-NCRV podcast Muziek tot leven.

Snoek, Isaac

Londen, 19 oktober 1870 – Auschwitz, 25 januari 1943

Isaac (Isidoor) Snoek was de zoon van een Nederlandse diamantsnijder en het gezin woonde waar vader maar werk kon vinden, in Londen, Amsterdam, Parijs en Marseille. Vooralsnog is niet bekend waar Snoek zijn muziekopleiding genoot. Hij componeerde kamermuziek, een opera en werken voor amusementsorkesten. Een fragment van zijn ouverture *Rivalité* werd gebruikt voor de film *Man with a Movie Camera* van Dziga Vertov. Vanwege zijn fragiele geestelijke gezondheid werd Snoek meerdere malen opgenomen. Toen de nazi's Nederland binnenvielen was hij opgenomen in Het Apeldoornsche Bosch, een Joods psychiatrisch ziekenhuis. Alle patiënten – ook Isaac Snoek – werden op 22 januari 1943 naar Auschwitz gedeporteerd.

Manuscripten: verblijfplaats onbekend. Meer dan tweehonderd composities en arrangementen zijn te vinden in de Bibliothèque nationale de France. De gerestaureerde film *Man with a Movie Camera* – met de muziek van Snoek na ongeveer 29 minuten – is te bekijken op de website van Eye Filmmuseum.

Spanjaard, Martin

Borne, 30 juli 1892 – Auschwitz, 30 september 1942

Op zevenjarige leeftijd verhuisde Martin Spanjaard met zijn ouders van de textielstad Borne naar Den Haag, waar hij vioolles kreeg van Joseph Salomon en later André Spoor. Daarnaast studeerde hij piano en compositie bij Frits Koeberg. Spanjaard maakte vooral internati-

onaal naam als dirigent en schreef daarnaast muziek voor piano solo, liederen en orkestwerken.⁷⁴ In de nacht van 2 op 3 augustus 1942 werd Spanjaard opgepakt en via Kamp Amersfoort naar Westerbork gebracht. Binnen enkele dagen volgde het transport naar Auschwitz, waar hij vermoedelijk bij aankomst vermoord is.⁷⁵

Muziekmanuscripten: privécollectie familie Spanjaard-van der Heijden. Enkele uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Zie ook forbidden-musicregained.org en leosmit.nl.

Spiero, Simon

Den Haag, 4 april 1884 – Den Bosch, 25 april 1961

In 1901 rondde Simon Spiero zijn studie trombone, slagwerk, viool en piano af aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Vervolgens verhuisde hij naar Den Bosch, waar hij in het plaatselijke orkest speelde, muziekles gaf en een muziekwinkel opende. Hij dirigeerde verschillende regionale harmonieorkesten en het Bossche symfonieorkest en componeerde verschillende marsen. Tijdens de oorlog werd de muziekwinkel in beslag genomen door de nazi's. Het gezin Spiero, met acht kinderen, vond een onderduikplek, waar Spiero ten minste vijftig marsen componeerde. Veel daarvan zijn later opgenomen.⁷⁶

Muziekmanuscripten: het archief van de familie Spiero en hun muziekwinkel, met inbegrip van de composities van Spiero, wordt bewaard bij Erfgoed 's-Hertogenbosch, archiefnr. 1028. Vijftien van zijn uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut en de bibliotheekcollectie van Stichting Omroepmuziek, muziekschatten.nl.

Székely, Zoltán

Kocs, 8 december 1903 – Banff, 5 oktober 2001

Aan de Ferenc Liszt Academie in Boedapest studeerde Zoltán Székely viool bij Jenő Hubay en compositie bij Zoltán Kodály. Hij

componeerde kamermuziek en enkele orkestwerken en arrangeerde de *Roemeense volksdansen* van zijn vriend Béla Bartók voor viool en piano. Székely werd vooral internationaal beroemd als virtuoos violist en lid van het Hongaars Strijkkwartet. Ondergedoken overleefde hij in Nederland de oorlog en na de bevrijding emigreerde hij naar Canada.⁷⁷

Muziekmanuscripten: privécollectie familie Székely. De sonate voor viool solo en het arrangement van de *Roemeense volksdansen* zijn uitgegeven door Universal Edition. Zie ook forbiddenmusicregained.org.

Tal, Marjo

Den Haag, 15 januari 1915 – Jeruzalem, 27 augustus 2006

Als dertienjarige kreeg Marjo Tal compositieles van Sem Dresden en pianoles van Nelly Wagenaar, en toen ze haar schooldiploma had gehaald vervolgde ze haar studie bij hen aan het Conservatorium van Amsterdam. Na verdere studie in Londen maakte ze vlak voor de Duitsers binnenvielen haar debuut in een recital. Tal componeerde kamermuziek, liederen en chansons. Enkele van haar vroege werken gingen verloren bij een razzia, maar zijzelf overleefde de oorlog in onderduik.⁷⁸

Muziekmanuscripten: in het Haags Gemeentemuseum, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3465-01, zijn kopieën van handschriften te vinden. Steeds meer liederen zijn verkrijgbaar via donemus.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org.

Vlessing, Philip

Velsen, 12 mei 1905 – Midden-Europa, 30 april 1943

Philip Vlessing studeerde piano bij zijn vader, Sam Vlessing, en cello bij Jaap Falk, Felix Kwast en Marix Loevensohn. Als tiener vertrok hij naar Antwerpen om aan het Koninklijk Conservatorium aldaar verder in de leer te gaan bij Arnold Godenne. Hij speelde in

de orkesten van de Vlaamse Opera in Antwerpen en de Italiaanse Opera in Den Haag, waar hij ook optrad in kamermuziekconcerten en compositielessen nam bij Johan Wagenaar. In 1930 won hij met zijn *Suite* voor harmonieorkest een prijs van muziekkuitgeverij Harmonia. In 1934 nam Vlessing niet alleen samen met zijn zus Netty de muziekschool van zijn overleden vader over, maar werd hij ook dirigent van zijn amateurorkesten. In 1936 klonk zijn orkestwerk *Reisimpressies uit Genua* voor de VARA-radio. De Groninger Orkest Vereniging had plannen om in het seizoen 1938-1939 Vlessings *Tsion Tamiatie* uit te voeren, maar om onbekende redenen is het nooit zover gekomen. In 1940 trad Vlessing voor het eerst met twee collega's voor de radio op als Haarlems Trio. Naast de genoemde werken componeerde Vlessing *Serenade espagnole* voor viool of saxofoon en piano, opgedragen aan de concertmeester van het Residentie Orkest Sam Swaap; een strijkkwartet *En forme de suite*, opgedragen aan violist Harry van der Lijn; een feestouverture opgedragen aan zijn compositieleraar Johan Wagenaar; en verschillende werken voor harmonieorkest. Onder het pseudoniem Jack Bottle schreef hij ook amusementsmuziek.⁷⁹ Vanuit Kamp Westerbork is Philip Vlessing op 28 augustus 1942 naar Auschwitz gestuurd. Niet bekend is waar en wanneer hij is overleden.

Muziekmanuscripten: Haags Gemeentearchief, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3592-01. Enkele uitgegeven werken zijn te vinden in de muziekbibliotheek van Stichting Omroepmuziek, muziekschatten.nl.

Vredenburg, Max

Brussel, 16 januari 1904 – Laren (Noord-Holland), 9 augustus 1976

Na een studie compositie bij Henri Geraedts aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag vervolgde Max Vredenburg zijn opleiding bij Paul Dukas in Parijs. Hij componeerde liederen, orkestwerken en muziek bij films van Joris Ivens en Bert Haanstra. Via

Parijs wist Vredenburg Portugal te bereiken, waar hij aan boord ging van een schip dat op 5 december 1941 Batavia bereikte. Twee dagen later volgde de bezetting door Japan. Vredenburg overleefde de oorlog geïnterneerd in een Japans kamp in Nederlands-Indië.⁸⁰

Muziekmanuscripten: Haags Gemeentearchief, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3338-01. Zijn composities zijn verkrijgbaar via donemus.nl. Enkele werken zijn ook te vinden in de muziekbibliotheek van Stichting Omroepmuziek, muziekschatten.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org.

Wainless, Eva

Amsterdam, 24 november 1914 – Boston (?), na 1991

Eva Gezina Spijer (Wainless) studeerde piano aan het Conservatorium van Amsterdam. Als pianiste begeleidde ze bekende dansers als Gertrud Leistikow, Florrie Rodrigo en Chaja Goldstein. In 1935 trouwde ze violist Jo Juda, van wie ze twee jaar later scheidde. Vervolgens trouwde ze in 1940 met Juda's jongere broer Arnold; in 1942 werd hun dochter Mirjam geboren. Niet bekend is hoe zij de oorlog overleefden, vermoedelijk zijn ze ondergedoken. In 1950 emigreerde Spijer met haar gezin naar Suriname, waar ze haar carrière als pianist voortzette en een dansopleiding voor kinderen begon. De laatste berichten over haar balletklas in Suriname dateren van oktober 1951. In 1953 werd het huwelijk tussen Arnold Juda en Eva Spijer ontbonden. Daarna is ze met haar dochter naar de Verenigde Staten geëmigreerd, waar ze aan het conservatorium van Boston pianoles ging geven onder de naam Eva Wainless.⁸¹ Deze naam komt ook voor in een overzicht van vrouwelijke componisten in de Verenigde Staten.⁸² Onbekend is wanneer zij is overleden, maar het moet na 1991 zijn geweest.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend.

Waterman, Adolf

Rotterdam, 19 mei 1886 – Monaco, 3 augustus 1966

Adolf (Dolf) Waterman begon zijn pianolessen bij Bernard Diamant en Johan Sikemeier en studeerde compositie bij Bernard Zweers aan de Toonkunst Muziekschool in Rotterdam. Daarna vervolgde hij zijn studie bij Aladar Berényi en István Thomán in Boedapest. In Berlijn nam hij compositielessen bij Hugo Kaun. Waterman componeerde kamermuziek, een pianoconcert en liederen. In 1933 verliet hij noodgedwongen Berlijn om zich in Parijs te vestigen. Van daaruit vluchtte hij in 1940 of 1941 naar Nederlands-Indië, om verder door te reizen naar Australië, waar hij de rest van de oorlog bleef wonen. Na de bevrijding woonde hij achtereenvolgens in de Verenigde Staten en in Monaco. Sinds zijn vertrek uit Australië heeft hij vermoedelijk nooit meer opgetreden of gecomponeerd.

Muziekmanuscripten: Haags Gemeentearchief, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3599-01. Verschillende uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut.

Weisz, Ferenc

Boedapest, 2 augustus 1893 – Auschwitz, 30 september 1944

Ferenc (Franz) Weisz kreeg zijn opleiding als pianist van Stephan Tomka en was compositieerling van Károly Aggházy aan het Hongaarse Nationaal Conservatorium. In 1920 ontvluchtte hij het toenemende antisemitisme in zijn vaderland om zich bij familie in Amsterdam te voegen. Daar bouwde hij een carrière op als pianist en pianodocent en werd lid van het Genootschap van Nederlandse Componisten. Weisz componeerde kamermuziek en orkestwerken. Van eind mei 1943 tot januari 1944 verbleef hij in Westerbork, waarna hij als 'bekende muziekpedagoog' niet naar Auschwitz werd gestuurd, maar naar Theresienstadt. Uiteindelijk bleek het uitstel: eind september werd hij alsnog op transport gesteld naar Auschwitz, waar hij bij aankomst vermoord werd.⁸³

Muziekmanuscripten: verblijfplaats van de meeste werken is onbekend. Enkele manuscripten bleven bewaard in een privécollectie. Enkele gepubliceerde werken zijn toegankelijk via imslp.org en donemus.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Wertheim, Rosy

Amsterdam, 19 februari 1888 – Laren (Noord-Holland), 27 mei 1949

Tijdens haar opleiding aan een kostschool in een voorstad van Parijs kreeg Rosy (Rosalie Marie) Wertheim uitstekende pianolessen, wat haar deed besluiten van muziek haar beroep te maken. Bij terugkomst in Nederland nam ze compositielessen bij Bernard Zweers en Sem Dresden in Amsterdam. Vervolgens keerde ze terug naar Parijs, waar ze compositie studeerde bij Louis Aubert. Ze vervolgde haar opleiding ten slotte bij Karl Weigl in Wenen. Wertheim componeerde kamermuziek, liederen en orkestwerken. Ze overleefde de oorlog door onder te duiken.⁸⁴

Muziekmanuscripten: Haags Gemeentearchief, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3142-01. Verschillende uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Een groeiend aantal werken is uitgegeven bij donemus.nl. Zie ook forbiddenmusicregained.org en leosmit.nl.

Wolff, Moss

Den Haag, 30 januari 1907 – Den Haag, 10 juni 2001

Moss Leonardus Herman Wolff studeerde viool aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag en koördirectie bij de Bond van Koördirigenten. Hij componeerde kamermuziek en werken voor koor en (school)orkest.⁸⁵ Tijdens zijn onderduik componeerde hij werken voor koor en orkest op patriotische teksten. In een brief aan NRC *Handelsblad* van 13 juli 1982 schreef Wolff hoe hij 'in beperkte mate joods slachtoffer van de laatste wereldoorlog' was. Hij was zijn woning, huisraad, werk, carrière mogelijkheden en 63 van de 70 familieleden verloren.

Muziekmanuscripten: verblijfplaats onbekend. Uitgegeven werken zijn te vinden in de bibliotheekcollectie van het Nederlands Muziek Instituut. Slechts één compositie is verkrijgbaar via donemus.nl.

Zagwijn, Henri

Nieuwer-Amstel, 17 juli 1878 – Den Haag, 23 oktober 1954

Als componist was Henri Zagwijn autodidact. Hij was een van de oprichters van de Nederlandsche Vereeniging tot Ontwikkeling der Moderne Scheppende Toonkunst in 1918, naast onder anderen Sem Dresden, Willem Pijper en Daniël Ruyneman. Zagwijn gaf les aan het Conservatorium van Rotterdam en gedurende vele jaren was hij voorzitter van het Genootschap van Nederlandse Componisten. Hij componeerde kamermuziek, vocale muziek en werken voor orkest. Als antroposoof componeerde hij ook muziek voor het begeleiden van eurutmie.⁸⁶ Zagwijns moeder was Joods, zijn muziek werd verboden toen registratie bij de Kultuurkamer verplicht werd.

Muziekmanuscripten: Haags Gemeentearchief, Collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3198-01. Zijn werken zijn verkrijgbaar via donemus.nl.

Literatuur

- Alders, Carine, 'Dick Kattenburg', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Alders, Carine, 'Martin Spanjaard', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Alders, Carine, 'Paul Hermann', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Alders, Carine, 'Samuel Schuijjer', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Beek, Wim van der, *Bob Hanf 1894-1944. Een veelzijdig kunstenaar*, Zwolle: Waanders, 2007.
- Blom, Esther, 'Marjo Tal', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Dijk, Hans van, *Andrée. Biografische schets van het leven van Andrée Bonhomme, 1905-1982*, Utrecht: Stichting Beheer Muzikale Nalatenschap Andrée Bonhomme, 1996.
- Dijk, Hans van, *Carel Jacobs. Zijn leven, zijn werk, zijn vrienden, zijn vijanden*, Soest: Boekscout, 2012.

- Dijk, Hans van, *Jan van Gilse. Strijder en idealist. Een bijdrage tot de kennis van de Nederlandse muziekgeschiedenis in de periode 1900-1944*, Buren: Frits Knuf, 1988.
- Dungen, Geert van den, 'Sem Dresden', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Frid, Geza, *In tachtig jaar de wereld rond. Herinneringen*, Naarden: Strenght, 1984.
- Juda, Jo, *Jantje Paganini. Häfiling 2613, 1940-1945*, Nieuwkoop: Heuff, 1979.
- Kames, Stefan, 'Verdrängt – Verfolgt – Verschwiegen – Vergessen: Der Komponist, Musikwissenschaftler und Kritiker Dr. Martin Friedland', in: *Medien und Musikjournalistik in Köln um 1933: drei Schlaglichter auf eine Usurpation*, Kassel: Merseburger, 2005.
- Kamp, Elly, 'Johanna Bordewijk-Roepman', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Kenneson, Claude, *Székely and Bartók: The Story of a Friendship*, Portland: Amadeus Press, 1994.
- Kiliaan, Joyce, 'Marius Flothuis', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Klerk-Roggeveen, Annette de, 'Ferenc/Franz Weisz', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Krill, Margaret, 'Fania Chapiro', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Krill, Margaret, 'Lex van Delden', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Kruseman, Philip, *Geïllustreerd muzieklexicon supplement*, 's-Gravenhage: Philip Kruseman, 1949.

- Kruseman, Philip, en G. Keller, *Geïllustreerd muzieklexicon*, 's-Gravenhage: Kruseman, 1932.
- Leijendeckers, Joop, 'Zoltán Székely', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Letzer, J.H., *Muzikaal Nederland, 1850-1910. Bio-bibliographisch woordenboek van Nederlandsche toonkunstenaars en toonkunstenaresses, alsmede van schrijvers en schrijfsters op muziek-literarisch gebied. Tweede uitgaaf met aanvullingen en verbeteringen*, Utrecht, 1913.
- Licht, Rainer, *Das Exil von Musikern in den Niederlanden nach 1933, mit einem Bericht über den Komponisten Wilhelm Rettich*, s.n., 1987.
- Lichtenstein, Sabine, *Hans Lichtenstein. Der jüdische Weg und die Weggefährten eines Chemnitzer Musikers: mit einem Brief aus dem Versteck*, Altenburg: Kamprad, 2024.
- Lier, Hans van, 'Bertus van Lier', in: *Suppressed composers in the Netherlands. Forbidden music in the Second World War*, Londen: Toccata Press, 2024.
- Mak van Dijk, Henk, *De oostenwind waait naar het westen. Indische componisten, Indische composities, 1898-1945; met een bijdrage van Frans Schreuder*, Leiden: KITLV; Den Haag: Nederlands Muziek Instituut, 2007.
- Mak van Dijk, Henk, 'Paul Seelig', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Mak van Dijk, Henk, 'Theo Smit Sibinga', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Metzelaar, Helen, *Zonder muziek is het leven onnodig. Henriëtte Bosmans (1895-1952), een biografie*, Zutphen: Walburg Pers, 2002.
- Micheels, Pauline, *Israel J. Olman. Componist en koordirigent (1883-1968)*, Amersfoort: Bekking & Blitz, 2011.
- Pabbruwe, Aagje, 'Hans Krieg', in: *Vervolgde componisten in Ne-*

- derland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Pabbruwe, Aagje, 'Max Vredenburg', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Pameijer, Eleonore, 'Hans Lachman', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Pameijer, Eleonore, 'Rosy Wertheim', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Robijns, J. en M. Zijlstra (red.), *Algemene Muziek Encyclopedie*, Bussum: Unieboek, 1979.
- Ruth, Frans van, 'Ignace Lilien', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Sarkar, Peter, 'Eine Überraschende Wiederentdeckung: Eugen Engels Oper "Grete Minde"', in: *nr-Mitteilungen*, nr. 107, Berlin: musica reanimata, 2022, pp. 19-23.
- Scholten, Diet, 'Andries de Rosa', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Scholten, Diet, 'Simon Gokkes', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.
- Stewart-Green, Miriam, *Women Composers: A Checklist of Works for the Solo Voice, Reference Publication in Women's Studies*, Boston, Massachusetts: G.K. Hall, 1980.
- Vis, G.N.M., *Silhouetten. De componist Leo Smit 1900-1943*, Amsterdam: Donemus, 2001.
- Vis, G.N.M., *Wanhoop niet! Biografie van componist en diplomaat Robert de Roos*, Utrecht: Van Gruting, 2016.

- Wertheim-Cahen, Truus, Sjef Ipskamp, en Rolf Hage, *Simon Spiero*, 's-Hertogenbosch: Aldus, 2019.
- Wesselink, Claartje, *De strijd van Paul Sanders*, De Arbeiderspers, 2026.
- Worms, Marcel, 'Leo Kok', in: *Vervolgde componisten in Nederland. Verboden muziek in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.

Noten

- 1 'VGKCO – Home', vgkco.nl; Stadsarchief Rotterdam, 318-04.927 Register van passagegelden, lijn Rotterdam-New York (westbound): 1917, jan.-dec., 01-01-1917 t/m 31-12-1917.
- 2 'Salomon Abas (Amsterdam, 28 april 1900 – Sobibór, 2 juli 1943)', oorlogsbronnen.nl.
- 3 Brief van Buma aan Stagma, 16 februari 1939 en brief van Buma aan Ludwig Belitzer, 4 mei 1939, archief Buma/Stemra, NMI 3342-01/220.
- 4 Brief Ludwig Belitzer aan Buma, 22 februari 1940, archief Buma/Stemra, NMI 3342-01/220.
- 5 'Ludwig Belitzer', collecties.kampwesterbork.nl.
- 6 nederlandsmuziekinstituut.nl.
- 7 'Henrietta Winkel-Blitz (Handsworth, 11 mei 1903 – Auschwitz, 12 oktober 1944)', oorlogsbronnen.nl.
- 8 Stadsarchief Amsterdam, archiefnr. 30238, nr. 88.
- 9 Privécollectie M. Pastor-Dijkstra, Arnhem.
- 10 'Hans Bogk (Berlijn, 20 februari 1905 – Auschwitz, 13 augustus 1942)', oorlogsbronnen.nl.
- 11 Van Dijk (1996).
- 12 Van der Kamp (2015).
- 13 Metzelaar (2002).
- 14 Krill (2015a).
- 15 'Louis Samuel Cohen', joodsmonument.nl.
- 16 Alders, Carine, 'Reintje Swaab', *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland* (Instituut voor Nederlandse Geschiedenis), resources.huygens.knaw.nl.
- 17 Lelieveldt, Philomeen, 'Ada Dassi (Dassy), pianiste, componiste en kapelmeester', joodsmonument.nl.

- 18 Krill (2015b).
- 19 Van den Dungen (2015).
- 20 Sarkar (2022).
- 21 Stadsarchief Amsterdam, archiefnr. 30238 nrs. 223 en 515.
- 22 ‘Theater Magdeburg: Eugen Engel – Eine Spurensuche’, theater-magdeburg.de.
- 23 Thomas Schmall, ‘Wiederentdeckung des Komponisten Eugen Engel: “Dieser Mann hat sich nicht um sein Leben bemüht, sondern um seine Oper”’, *Der Spiegel*, spiegel.de.
- 24 Collections.arolsen-archives.org.
- 25 Sarkar (2022).
- 26 ‘Samuel Henri Englander’, biografischportaal.nl.
- 27 Collections.arolsen-archives.org.
- 28 Jck.nl.
- 29 ‘The Statue of Liberty & Ellis Island’, heritage.statueoffliberty.org.
- 30 Kiliaan (2015).
- 31 Lourens Stuifbergen, ‘Joan Fresco’, forbiddenmusicregained.org.
- 32 Frid (1984).
- 33 Kames (2005).
- 34 Stadsarchief Amsterdam, archiefnr. 30238-250.
- 35 Stadsarchief Amsterdam, archiefnr. 5225-7156.
- 36 ‘Martin Friedmann’, joodsmonument.nl.
- 37 Beide films zijn op YouTube te zien.
- 38 ‘De La Fuente | Family Tree | Stamboom David Henriques de La Fuente’, <https://home.hccnet.nl/r.bobbe/fuente/fuente3.htm>.
- 39 Stadsarchief Amsterdam, archiefnr. 30238/1481.
- 40 Van Dijk (1988).
- 41 Scholten (2015b).
- 42 Kruseman (1932), p. 144.
- 43 Van der Beek (2007).
- 44 Alders (2015c).
- 45 Van Dijk (2012).
- 46 Juda (1979).
- 47 ‘Arnold Juda | Department of Music | Claire Trevor School of the Arts’, music.arts.uci.edu/faculty/arnold-juda.
- 48 ‘Dolf Karelsen (1905-1944)’, Muziekschatten, 16 oktober 2018, muziekschatten.nl.

- 49 'Adolphe Jacques Karelsen (Amsterdam, 1 april 1905 – Midden-Europa, 31 maart 1944)', oorlogsbronnen.nl.
- 50 Alders (2015a).
- 51 'Maurits Koekoek', collecties.kampwesterbork.nl.
- 52 Worms (2015).
- 53 Pabbruwe (2015a).
- 54 Pameijer (2015a).
- 55 'Hans Liechtenstein', lexm.uni-hamburg.de; Lichtenstein (2024).
- 56 Van Lier (2015).
- 57 Van Ruth (2015).
- 58 Institut für kunst-und musikhistorische Forschungen, 'Menasce, Jacques de', ISBN 978-3-7001-3043-7 (Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2002), musiklexikon.ac.at; Richard Franko Goldman, Jacques de Menasce liner notes, Composer Recordings Inc. CRI 154A, 1961.
- 59 Micheels (2011).
- 60 'Jacob Levie de Reeder, Een Haagse pianist en componist (1905-1944) – Joods Erfgoed Den Haag', joodserfgoeddenhaag.nl.
- 61 Licht (1987).
- 62 julieandfransmuller.nl/.
- 63 Vis (2016).
- 64 Scholten (2015a).
- 65 Letzer (1913), p. 152; 'Maurits Samehtini', joodsmonument.nl.
- 66 Wesselink (2026).
- 67 Alders (2015d).
- 68 Mak van Dijk (2007); Mak van Dijk (2015a).
- 69 Interview met Benedict Silberman, 1950, Beeld en Geluid, archiefnr. ID2101608080069765631.
- 70 Ibid.
- 71 Carine Alders en Phillip Silver, 'James Simon', forbiddenmusicregained.org.
- 72 Vis (2001).
- 73 Mak van Dijk (2007); Mak van Dijk (2015b).
- 74 Alders (2015b).
- 75 oorlogsbronnen.nl.
- 76 Wertheim-Cahen et al. (2019).
- 77 Kenneson (1994); Leijendeckers (2015).
- 78 Blom (2015).

- 79 Buma archive, Haags Gemeentearchief, collecties Nederlands Muziek Instituut, archiefnr. 3342-01/1117.
- 80 Pabbruwe (2015b).
- 81 Catalogue Boston Conservatory 1970, p. 47, [archive.org](https://www.archive.org).
- 82 Stewart-Green (1980).
- 83 De Klerk-Roggeveen (2015).
- 84 Pameijer (2015b).
- 85 Kruseman (1949), pp. 297-298.
- 86 Robijns en Zijlstra (1979).